

1884 YILINDA MARAŞ'DA YABANI FISTIK AĞAÇLARI (MELENGİÇ) AŞILAMA ÇALIŞMALARI'NA DAİR BELGE (1)

Mehmet BİLMEN(*)

1884 yılında Maraş Mutasarrıflığına tayin olunan Yahya Dede Paşa'nın, "melengiç ağaçlarını aşılama çalışmaları" belki de Türkiye'de ilk toplu çalışma örneği olarak gösterilebilir. (1-2)

Maraş Mutasarrıflığı'na atanan Yahya Dede Paşa asayiş sağladıktan sonra, bölgenin eğitim ve sanayi yönünden kalkınması için çalışmalar başlatır. Halep havalisinin bazı kazalarında halkın fıstık mahsulünden çok verim aldıklarını öğrenir.

Bunun üzerine yaptırdığı araştırma neticesinde Maraş'ın dağlarında ve sahralarında fıstık ağaçlarının yetişmesine müsait bir zemin olduğu keşfedilir. Yine dağların ve sahraların milyonlarca melengiç ağaçlarıyla dolu olduğu ve şimdiye değin bunların ıslahına teşebbüs olunmadığı; Maraş kasabası civarında bazı meyve bahçeleri yetiştirilmiş ise de bu havalinin bol yağışlı olması cihetiyle, o güne değin ıslah çalışmaları yapılmadığının anlaşılması üzerine, faaliyete başlayan mutasarrıf Yahya Dede Paşa, ilk olarak göçebe hayatı yaşayan bazı aşiretlerin iskanı üzerinde durur. Binikiyüz hane halkı münasip mahallere yerleştirilir. Zeytun kazasının hiristiyan eşkiyası itaata celb olunarak sancağın her cihetinde emniyet ve asayiş temin edilir.

Bu dönemde Maraş'da mekatıb-ı ibdidaiyeler (ilkokul) ve rüştiyeler (ortaokul) inşa ettirilir. Ziraat ve sanataın gelişmesi için teşvikler yapılır.

Fıstık ağaçlarından alınacak verimin fay-

dalarını halka anlatarak teşvik eden Yahya Dede Paşa, herkesi melengiç ağaçlarını aşılama konusunda gayrete getirir. Kendisi de münasip bir mahalde, fıstık aşılama çalışmalarına öncülük yaparak örnek olur.

Bu aşılama çalışmalarında halkın ıslah ettiği ağaçların miktarı iki milyonu geçmiştir. 1889 yılında verim alınmaya başlanır. Mutasarrıf Yahya Dede Paşa kendi bahçesinden toplam 45 kıyye (**) (57.690 gr.) fıstık mahsulu alır.

Maraş'daki bu çalışmaları II. Abdülhamid'e arz eden Yahya Dede Paşa, kendi mahsulü olan kırkbeş kıyye fıstık ile birlikte, Maraş marangoz oymacılarının el işi olan bir çift koltuk sandalyesiyle, yine Maraş'lı dokumacılar tarafından sırmadan işlenen bir adet seccade, II. Abdülhamid'e takdim edilir.

Sultan II. Abdülhamid'e takdim edilen bu arıza (1) Kahramanmaraş'daki zirai, oymacılık ve dokumacılık sanataının tarihi gelişimi hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir.

İstanbul'da bulunan Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapmakta olduğum "Osmanlı Döneminde Maraş'ın İktisadi, Sosyal ve Kültürel Durumu" konulu araştırmam sırasında dikkatimi çeken bu belgenin ziraatçılarımızdan özellikle Bahçe Bitkileri Bölümü ve Antepfıstığı üzerine araştırma yapan şahıs ve kuruluşlar ile tarih ve sanat tarihçilerini yakından ilgilendirmektedir. Belge üzerinde yaptığımız değerlendirmede aşağıdaki sonuçları çıkarmak mümkündür.

(*) K. Maraş Sütçü İmam Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü Okutmanı

(**) 1 kıyye= 1282 gr. (3)

1 — 1884 yılında Mutasarrıf Yahya Dede Paşa, fıstık yetiştiriciliği konusunda halkın eğitimine önem vermiş ve halkı fıstık Mahsulünden alınacak verimle, elde edilecek gelir konusunda bilgilendirmiştir.

2 — Halkı bu konuda teşvik ve gayrete getirmek için aşılama çalışmaları kendisi de katılarak örnek olmuş ve kendi bahçesinde de bunu uygulamıştır.

3 — 1884 yılında Maraş'ta Mutasarrıf Yahya Dede Paşa'nın, fıstık yetiştiriciliği konusunda, verimin ekonomik yönden en kısa zamanda alınacak yöntem uygulanmış ve 1889 yılında ürün alınmaya başlanmıştır. Bugün dahi aynı yöntem uygulanmakta, birinci uygulama olan tohumdan yetiştirme, aşılama çalışmalarına göre daha yavaş olmaktadır. (4)

4 — Kahramanmaraş'ta en son yabancı fıstık ağaçlarını aşılama çalışması, 1983 yılında Kahramanmaraş Tarım İl Müdürlüğü tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada da öncelikle çiftçilere, fıstık çöğürlerinin dağıtılmasının yanında yabancı fıstık ağaçları

(Melengiç) (**) bölgelerinin tesbiti ile aşılama çalışmaları sürdürülmüştür. (5)

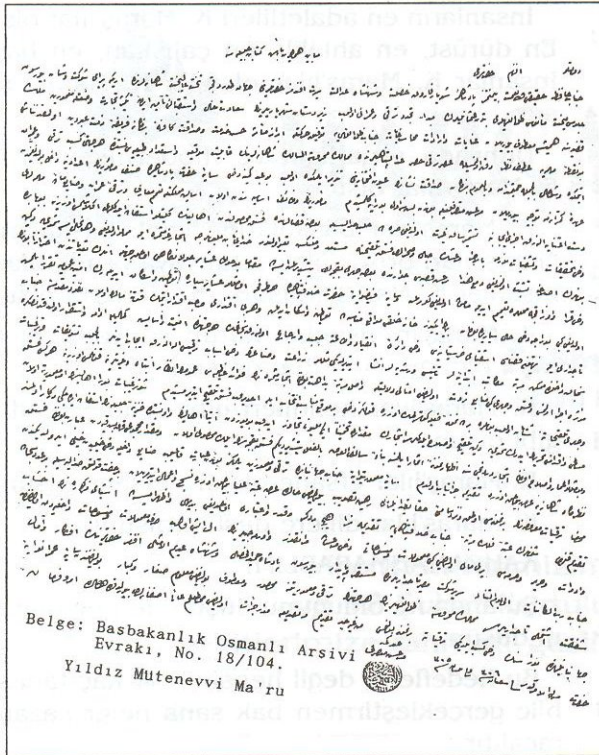
5 — 1884 yılında Mutasarrıf Yahya Dede Paşa'nın yaptığı aşılama çalışması ile 1983 yılında Kahramanmaraş Tarım İl Müdürlüğü'nün yaptığı çalışma arasında tam yüz senelik bir zaman dilimi bulunmaktadır. (1,5)

6 — Bu zaman dilimi (1884-1983) içerisinde böyle bir toplu çalışma örneğine rastlanmamıştır. 1983 yılındaki çalışma da tam 100. yılında yapılmıştır.

Gerek bölge ekonomisine gerek Türkiye ekonomisine büyük gelir getiren Antep fıstığı üretiminin artırılması için yeni bir kampanyaya ihtiyaç olduğu görülmekte olup, bundan sonra yapılacak çalışmaların da; "Acaba her yüz sene de bir mi yapılacak" sorusunu akla getirmektedir. Çalışmaların yenilenmesi ve tekrarlanmasının gerekliliğini yapılan istatistiki (6-11) sonuçlar göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- 1 — BOA., Y. MTV. 18/104.
- 2 — HALEB Vilayeti Salnamesi 1307, İstanbul, s. 155.
- 3 — SERTOĞLU, Midhat, Osmanlı Tarih Lügatı, İstanbul, 1986, s. 186.
- 4 — KURU, C., İ.H. Özsubanoğlu: Yabani Pisticia Türlerinin Aşılmasında Sorunlar ve Çözüm Yolları, Türkiye 1. Antepfıstığı Sempozyumu Bildiriler (11- 12 Eylül 1990 - Gaziantep), s. 50-52.
- 5 — YILMAZ, A., F. Kılıç, T. Dokuyucu, L. Cesurer, A. Eskalen: Kahramanmaraş'ta Antep Fıstığı Üretim Potansiyeli, Türkiye 1. Antepfıstığı Sempozyumu Bildirilen (11- 12 Eylül 1990 Gaziantep), s. 241.
- 6 — DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim 1989, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enst.Ya yayınları No. 1633, Ankara, 1994.
- 7 — DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim 1988, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enst. Yayınları No. 1416, Ankara, 1990.
- 8 — DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim 1990, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enst. Yayınları No. 1594, Ankara, 1993.
- 9 — DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim 1991, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enst. Yayınları No. 1594, Ankara, 1993.
- 10 — DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim 1992, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enst. Yayınları No. 1685, Ankara, 1994.
- 11 — T.C. tarım ve Köyşleri Bakanlığı, Antepfıstığı Çeşit kataloğu, Ankara, 1993, s. 50.

** " Melengiç" kelimesi arşiv belgesinde (BOA, Y.MTV? 18/ 104) ," melengis" şeklinde yazılmış olup, "Antepfıstığı Çeşit kataloğu" (12) adlı yayında ise "menengiç" kullanılmıştır. Bu kelime Kahramanmaraş'da halk arasında "melengis" şeklinde kullanılmaktadır.

METNİN ÇEVİRİSİ

MABEYN-I HUMAYUN BAŞKITABET-I CELİLESİNE

Devletlu Efendim Hazretleri

Cenab-ı Hafız-ı Hakiki veli ni'met-i bi-minnetimiz Padışahımız Şehr-yar-ı faruk-ı haslet ve sehn-sah-ı 'adalet sîret-i Efendimiz Hazretlerini cihan durdukca taht-ı 'ali-baht-ı şahanelerinde erige-i piray sevk et ve şân buyursun.

Cülus-ı meymenet me'nus Zülullahileri bütün Osmanlıların mebd-i teceddüt-i terakki ve 'umrani olub zir-i destan-ı şehr-yarilerinin sa'adet-i hal ve istikbalini te'min eden teksir-i ticaret ve sana'atla ma'muriyyet-i mülk-i kaziyesine hemise ma'tuf buyurulan 'inayat ve iradat-ı mahasin gayat Cenab-ı Zülullahiye tevfiq-i hareketle ibraz-ı müessir hüsn-ü hizmet ve sadakat kaffe-i bende-gane fariza-i zimmet-i 'ubudiyet olmaktan naşi bu nokta-i mühimmeye 'atıf-ı nazar-ı dikkat olmasıyla, asr-ı terakki hasr 'adalet-penahilerinde memalik-i mahrusetü'l-mesalik-i şahanelerinin kabiliyet-i mevki'iyeye ve isti'dad-ı tabi'iyesi nisbetinde her ciheti kesb-i terakki ve 'umran etmekte ve şu hal bil-cümle hamiyet-mendane ve bil-umum bende-gan sadakat nişanın 'uyun-ı iftiharını tenvir eylemekle olub bu abd-ı kemine dahi saye-i hazret-i padişahide sınıf-ı me'murinin 'idadine dahil bulunduğundan 'uhde-i kem-teraneme tevcih buyurulan Mar'aş Mutusarrıflığıyla bundan beş sene evvel buraya gelmişim. Me'murinin vazaif-i esasiyesinden olan asayış-ı memleketle ta'mim-i ma'arif ve terakki-i 'umran ve sanayi'i madde-i mümimmeleri dest-i i'tinaya alınarak icra-yı icabına teşmir-i sak gayret olunduğu sırada Haleb havalisiyle bazı kazalarında **fıstık** mahsulünden ahalinin külliyetli istifade eyledikleri anlaşılması üzerine bu babda dahi tahkikat ve kesfiyyat-i lazime bi-l-icra Mar'aş'ın cibal ve sahraları **fıstık** telkihine müste'id ve **melengis** tabir olunur Hüda-yı nabet milyonlarca eşar-ı gayr-ı müsemmire ile memlu olduğu ve her nehal ise şimdiye değin bunların ıslahına teşebbus olunmadığı ve ma'ahaza Mar'aş kasabası civarında bazı cehri bahçeler yetiştirilmiş ise de mukaddema bu havali aşayir cevlan-gahı olmak cihetiyle onların ta'diyatından ihtizaren bunun dahi kura ve uzakca mahallere ta'mim edilememiş olduğu görülmüş ve saye-i feyz-vaye-i hazret-i hilafet-penahide her tarafca o misillu aşayir-i seyyare tavattun ve iskan edilerek emniyet-i umumiye takarrür eylemiş olduğu gibi buraca dahi hal-i

seyyaride bulunan binikiyüz hane halkı mevakı' münasebede tavattun ve iskan edilmiş ve her biri iktidarı sahib-i iktidar [Bmek kuvvetine malik olan nüfuz-ı mukaddese-i cenab-ı tac-dari ile Zeytun kazası eskiya-i hıristiyanıyyesi dahi daire-i inkiyad ve ita'ata celb ve irca' olunarak sancağın her cihetinde emniyet ve asayiş kemaliyle idame ve istikrar olunduktan sonra sancak dahilinde mümkün mertebe mekatıb-ı ibtidaiyyeler te'sis ve rüsdıyyeler inşa ettirildiği misillu zira'at ve sana'atın dahi esbab-ı terakkisi ele alınarak icab edenler bil-celb teşvikat ve terğibat-ı müessire icra olunması ve **fıstık** ve cehri gibi menabi'-i servet olduğu emsali delaletiyle vasıl mertebe-i bedahat bulunan eşcar-ı müsemirenin fevaid-i 'azimesi umumun inzar-ı ittabah ve gayretlerine konulması üzerine herkes **fıstık** ve cehri telkihine şitaban olub bunlara birde numune-i fi'iliyye gösterilmek üzere kulunuz dahi bir mevkiî münasib intihab ile acdırub **fıstık** telkih ettirmiştim. Şu terğibat bura ahalsinin emr-i ma'muriyyete olan mesai ikdamını tahrik ederek şimdiye değin telkih ve ıslah eyledikleri eşcarın miktarı tahminen iki milyonu tecavuz edub bu yüzden atiyen ahalinin ve o nisbetle hazine-i celilenin istifade edeceği der-kar olmasına ve bu misillu 'imar ve ıslah olunan eşcar dördüncü senesine izhar-ı numune-i esmar eylemesine binaen salifu'l-arz bi-l-fi'l yetiştirdiğim **fıstık** bahçesinin ilk mahsulu olan ve miktar-ı mecmu'ı kırkbeş kıyyeden ibaret bulunan **fıstık** nazar-gah-ı sahaneye arz buyurulmak üzere takdime cür'et-yab oldum. Saye-i ma'muriyyet-vaye-i Cenab-ı Cihan-banide terakki ve ma'muriyyet yalnız bundan ibaret kalmayub sanayi'-i dahiliyye dahi hayliden haylu ilerlediğinden mahza terakkiyat-i ma'rufenin bir numunesi olmak ve nezd-i sami-i hakayik-danilerinde rehin-i tasvib buyurulduğu halde arz-ı atabe-i 'ulya buyurulmak üzere nesc ve imal ettirilen bir çift koltuk sandalyasıyla bir aded seccade takdir kılındı.

Sunların atabe-i felek mertebe-i Cenab-ı Hilafet-penahiye takdime hiç bir değer kadr ve itibarı olmadığı bedihi ve izhar ise de eşya-i mezkurenin ahşab ve edevat ve harir ve sırması yerlimalı olduğu gibi ma'mulat ve mensucat dahi Maraş marangoz oymacılarının eliş olub sırf ma'mulat ve mensucat-ı dahiliyyeden olduğundan Cenab-ı Rabbü'l-kainat ila yevmü'l-tenad serir-i şevket-i masır tac-darılerinde müstekarr ve pay-ı dar buyursun.

Padışah-ı hamidü'l-hisal ve şehinşah-ı 'adımü'l-emsal Efendimiz Hazretlerinin efkar ve amal şevkat-ı istimal tac-darıleri memalik-i mahruse-i Zıllullahilerinin her cihetinin terakki ve ma'muriyyetine mahsur ve ma'tuf bulunduğu ma'lum sıgar ve kibar olduğundan saye-i 'umran-vaye-i cihan-banilerinde burasının dahi kesb eylediği terakkiyata bir numune bulunması min gayr-ı hid takdime ve tasdi'a medar-ı cür'et olduğu muhit-i 'ilmi 'ali asıfaneleri buyuruldukda her halde emr-i ferman Hazret-i men lehü'l-emrindir.